

után a legközelebbi kisvárosba, Weilheimbe költöztek, otthonuk egy pékmester-família többgenerációs lakóháza volt. 1948 utolsó napjaiban – többek között Kállay közbenjárásával – innen költöztek Olaszországot érintve a portugáliai Estorilba.

Honvagy kínozza a két idős embert, a magyarhoz képest szintelenebbnek látott tavasz, a táj idegensége s az emigránslet törvényszerű következménye volt, hogy az első időszakban leveleikben domináltak a múlt eseményei. A háborús évek egy-egy kritikus fordulópontjának tévedéseit, rosszul meghozott döntéseit vagy kínzó felelőségszerű eseményeit láthatóan önkéntelenül és ösztönösen önmaguk számára elviselhetővé próbálták szűrni.

Ilyen kritikus kérdés volt Teleki öngyilkossága. Horthy nyilvánvalóan felkavarta az esemény. Évekkel később, 1949 áprilisában maga hozakodott elő Kállaynak az emlékekkel. „Ami Teleki Gézát illeti, mindig egy kiegyensúlyozatlan, nyugtalan elemnek tartottam. Szegény Bóli [Teleki Pál] halála után feljött hozzám, és illetlenül viselkedve

quasi követelte, hogy mutassam meg neki atyja levelét. Az egy megleghangú, megható búcsúlevél volt, melyben ok nélkül magát vádolta. Eolvashatta volna, de felháborodva prepotens fellépése miatt, a levél átadását megtagadtam. Talán jobb lett volna odaadni, és aztán kidobni. Így alighanem most azt hiszi, hogy a levélben talán engem vádolt valamivel.”

Vajon szándékosan vezette volna félre öreg barátját a volt államfő? Vagy Telekinek a halál kapujából kétségbeesve átkozódó mondatai törlődtek az emlékezetéből, s ő is így akarta hinni, talán így is hitte a történeteket, amikor papírra vetette őket?

A lojális Kállay – akinek ugyan semmilyen szerepe nem volt az 1941. áprilisi eseményekben – ennél is merészebb állítással nyugtatta volt államfője lelkiismeretét: „Lehet, hogy Teleki összeroppant idegzetű ember volt, talán régebben a felesége miatt el volt keseredve, de igazán nem tételezhető fel erről az ideálisan gondolkodó emberről, hogy ezért éppen a legkritikusabb napján politikai életének legyen öngyil-

kos. Ez lehetetlen” – fogalmazott egyik 1947-es levelében.

Kállay egy önkéntelen kijelentése pontot tesz egy, a történelemtudományban is régóta vitatott kérdésre: Horthy István kormányzóhelyettesé választásának hátterére. Pontot tesz, s egyúttal új kérdést nyit. 1951-ben Horthy Miklós éppen az emlékiratait készítette. Menye, Horthy István özvegye azzal a kéréssel fordult Kállayhoz, írjon visszaemlékezést a kötetbe a néhai kormányzóhelyettesről. A volt kormányfő így válaszolt: „Vállalom az Istvánra vonatkozó résznek a megírását, nézetem szerint jellemzését beleszólhatem az előszóba, viszont a Kormányzó Úr maga kell, hogy elmondjon részleteket István életéből, maga kell, hogy megírja, miért járult hozzá, hogy kormányzóhelyettes legyen, s miért nem lett kormányzóutód, ahogyan ő akarta.

Özv. Horthy Istvánné, Horthy Miklós,
Angelo di Leva, Kállay Miklós,
Horthy Istvánka, Rapallo, 1949. január 7.

Horthy Miklós, Kállay Miklós
és Horthy Istvánné egy vitorláshajón,
Rapallo, 1949

Az idézetből egyértelmű, hogy – számos visszaemlékezéssel s korabeli forrással egybecsengően – az 1942-ben létrehozott kormányzóhelyettesi poszt eredendően az utódlási kérdést volt hivatott rendezni, s nem pusztán azért hozták létre, mert az államfőnek „szüksége” volt egy „helyettesre”, ahogy özvegy Horthy Istvánné később saját memoárjaiban emlékezett. A megválaszoltnál viszont talán érdekesebb a megnyitott kérdés, a homályos személyes névmás. Kit takart az a „ő”? A kormányzót vajon, vagy fiát, a későbbi kormányzóhelyetteset, aki számos kortárs és visszaemlékező forrás szerint is vonakodott elfogadni a tisztséget?

Némiképp átalakult a volt miniszterelnök emlékezetében az is, hogy hivatala elfogadásakor, 1942 tavaszán az általa tervezett angol orientáltságú

külpolitikának milyen következményeire számított. Mind saját, mint külügyi sajtófőnöke, Ullein-Reviczky Antal emlékiratából kiolvashatóan bízott egyrészt abban, hogy a szövetségesek frontot nyitnak a Balkán-félszigeten, amivel egyébiránt Churchill még 1944 nyarán is kecsegtette Josip Broz Titót. Másrészt legalább 1942 végéig arra számított, hogy a nagyhatalmak, kimerülve, kompromisszumos békével zárják majd a háborút. A német „megszállás ténye – fogalmazott ezzel szemben 1947 márciusában, magát és volt államfőjét, barátját nyugtatva – *magában annak a politikának, amit én Főméltóságod jóváhagyásával folytattam, várható, sőt kiegészítő része volt. És ebből magából csak előny származott volna az országra.*”

A két emlékirat, a volt miniszterelnöké és a volt kormányzóé, épp ellenőrzés nélkül idézi fel kettejük beszélgetését a német megszállást követő órákban, 1944. március 19-én: „Kállay [...] nyomatékosan megkért, hogy maradjak meg állásomban, és hogy még nyomás

esetén se vonuljak vissza” – így a Horthy-emlékirat. *„Könyörögtem, hogy tüntetően mondjon le. »Nem hagyhatom – ütött a székére a kormányzó – ezt a széket üresen [...] felesküdtem rá, hogy nem hagyom magára az országot. [...] Ki fogja megvédeni a zsidókat vagy a menekülteket, ha én elhagyom a hivatalomat? Lehet, hogy nem tudok mindent megoltalmazni, de meggyőződésem, hogy nagy hasznára lehetek a népünknek«*” – imígyen Kállayé. A volt miniszterelnök egy szintén 1947-es levélrészlete, s hogy Horthy azt sem akkor, sem később nem helyesbítette, a kormányzó visszaemlékezését látszik alátámasztani. Így szól a levél: *„Főméltóságod maradásával megpróbálta [...] a nemzetet megőrizni.”*

A balul elsült, 1944. október 15-i kiugrási kísérlet kudarcáért egyszerre terhelte felelősség az akkori miniszterelnököt, Lakatos Gézárt, aki az államfői proklamáció fogalmazványából önhatalmúlag kihúzta a leglényegesebb, a németekkel szemben hadiállapotot deklaráló részt, a vezérkar tisztjeit, akik

a kormányzó katonai parancsát késve és torzítva továbbították a fronton harcoló egységekhez, de részben magát az államfőt is, aki a négy nappal korábban megkötött fegyverszünet tényét elhallgatta hadserege előtt, s csupán folyamatban lévő fegyverszüneti tárgyalásokat említett híres rádiónyilatkozatában. Kállay – aki 1944 őszén már nem volt az események aktív részese, azokról csak utólag értesült a török követségen – ezen a téren is tompítja leveleiben az emlékek életét. Szintén egy 1947-es levélben úgy fogalmaz, hogy a kiugrás a német megszállás ellenére sikerült volna, „ha katonáink és a nép, vagy annak egy része nem örül meg, és nem tér le az eddigi útról”. Az állítás nyilvánvalóan igaz. A tisztikar parancsmegtagadása s a nyilasok puccsa nélkül a kiugrás sikeres lehetett volna, e kettőt azonban elősegítették a fenti tényezők.

Bár a volt miniszterelnök maga is nehezen élt, a levelekből vissza-visszaköszön, hogy figyelemmel kísérte a Horthy család boldogulását, s tanácsaival, összeköttetéseiével próbálta segíteni volt kormányzója életét. Bár a weilheimi pékfamilia háza, amelyben Horthyék éltek 1948 végéig, a városkában nem számított kicsinek, természetesen össze sem volt hasonlítható a budai Várral vagy azokkal a körülményekkel, amelyekhez egy átlagos magyar közép-nemes szokott a háború előtt.

„Valamelyik birtokosnál megfelelő kastélyban, amely nincs tele még menekültekkel, ahol az élelmezési viszonyok, tüzelés stb. és az egész környezet megfelelő, személyzet van, kellene mint paying guest elhelyezkedniük” – javasolta a miniszterelnök. Az adott körülmények között ez a tanács minden realitást nélkülözött.

Természetesen sokszor szóba kerültek a magyarországi viszonyok. Kettejük közül jellemzően Horthy volt az optimistább s Kállay az apátiára hajlamosabb. „Teljesen visszavonultan élek, sem politikust, sem újságírókat nem fogadok – írta az utóbbi 1947 tavaszán –, ha [...] minden [...] messze is van, oda van, jobb erre nem gondolni.” Horthy bízott a visszatérésben. „Reményem, hogy egyénileg jól vagytok mindnyájan, ez fontos, mert konzerválni kell magadat” – figyelmeztette 1951-ben volt államfőjét, kérve, hogy maradjon kész a hazatérésre.

Bár mindkettejüknek éltek közeli hozzátartozói otthon, nem kerülte el őket az emigránsbetegség: egy-egy politikai esemény túlértékelése vagy teljes

félreértelmezése, amibe szalmaszálként kapaszkodtak. Ilyen volt az 1947-es magyarországi, „kékcédulásként” elhíresült országgyűlési választás, melyen a Magyar Kommunista Pártnak minden törvényes és törvénytelen eszköz bevetése ellenére sem sikerült abszolút többséget szereznie.

„A most hatalmon lévők elkövették azt a tévedést, hogy Magyarországon szabad választásokat engedélyeztek. Bízva a felszabadulás, a földreform és a szociális forradalom mindenhatóságában” – reménykedett Kállay. „A magyar választások elbukva. Bulgáriában már másképpen csinálták. Nálunk most próbálják ezt visszamesterkedni.”

1954. január végén az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, a Szovjetunió és Franciaország külügyminisztereinek részvételével tartott berlini konferencia pedig szinte eufóriát váltott ki a két idős emigránsból. „Naponta lesem persze a berlini híreket” – írta Horthy. „Nem tartom lehetségesnek, hogy Molotov oda merte volna tolni a pofáját, azon elhatározással, hogy nem enged semmiben. Legvalószínűbb, hogy az osztrák kérdésben enged, de meg fogja kísérelni, hogy ne kellessen csapatait Magyarországról kivonni.” Kételyei néhány sor után eltűnnek. Szinte tényként kezeli, hogy a találkozó után a szovjet csapatok el fogják hagyni Magyarországot:

„Soha nem toltam fel magam az életben, főképp most 86 évesen nem lehet semmi szereplési vágyam, de az a meggyőződésem, hogy ez esetben az én kötelességem az első kormányt kinevezni. Az aztán a megfelelő előkészítés után a nyugati hatalmak kontrollja mellett megválaszthatja a parlamentet, és én boldogan visszavonulhatok.”

A szándék láthatóan őszinte. A volt kormányzó szinte tényként kezelte, hogy rövidesen hazautazhat, s az események ott folytatódhatnak, ahol ő elhagyta őket: államfőként kormányt nevezhet ki – hogy azután visszavonulhasson. Fel sem merült benne, hogy az idő túlhaladta őt, s hazatérve sem lehet már politikai tényező. Feltehetően a fent bemutatott emléktompítás miatt az végképp meg sem fordult a fejében, hogy abban az országban, ahol háborús szerepléséért Bárdossy László miniszterelnök hat golyóval a testében nyugszik a föld alatt, akár ő is számon kérhető lehet.

Tervezte a közjogi és birtokviszonyok rendezését is: „Azon a nézetem vagyok, hogy szuverenitásunkat 1944. Március 19-én veszítettük el, tehát ott

kell kapcsolni” – írta. „Minthogy mindenki elveszítette mindenét, minden kis üzlet tulajdonosa is, nem látok más megoldást, minthogy e tekintetben is az 1944 március 19-i birtokállomány jogait kell elismerni. A parlament aztán meghozhatja a szükséges törvényeket, elkerülhetetlen változtatásokat. Tehát egy megoldást a törvényes és a mostani tulajdonos között. Hogy a legértékesebb és legmegbízhatóbb osztályt nemzetünknek tönkre tegyük, kiűzzük ősi birtokából és a legmegbízhatóbb elemet, kiket a szovjet hozott jólétbe, előnyben részesítsük, ehhez nem járulnék hozzá.”

A levelezés utolsó és legeuforikusabb időszakát természetesen az 1956-os forradalom hetei jelentették. Horthy ezekben a napokban elmozdíthatatlan volt a rádió mellől. Menye emlékiratai arról tanúskodnak, hogy volt legalább egy pontja a világnak, ahol a magyar hivatalos sajtó hangját a „fehér” „ellenforradalom”-ról félreértelmezték: Estoril. Edelsheim-Gyulai Ilona így emlékezett: „Írtam Miklóspapának arról, milyen közel érzem magam hozzá akkor, amikor egy újabb fehér hadsereg formálódik otthon. Nagy szükség volna egy olyan karizmatikus, »fővezér« típusra, amilyen ő volt 1919-ben.”

Kállay ennél realistább volt, lelkesedésében azonban – érthetően – ő is túlzásokba esett: „A magyarországi dolgok hatása alatt vagyunk! – írt szinte eksztázisban a forradalom tetőpontján, 1956. november 1-jén. – Én két fiammal harcolok közöttük, adja isten, hogy ne legyen bajuk. A magyarok megmutatták, hogy a világ legnagyobb fajta. A győzelem biztos. Lehet, hogy a teljes még időbe telik, de nincs kétségem afelől, hogy megjön. Egy, talán még két választás van vissza. Én akartam volna a határhoz kimenni, de az osztrákok tiltakoznak. Minden porcikám izgatja, hogy nem lehetek benne a nagy dolgokban. Amit itt lehet, azt megteszik a Bizottmány és a magyar szervezetek, de ez a munka engem nem elégít ki. Túl öreg vagyok már; hogy bölcs legyek, nem érek rá.”

November 4-ét követően Horthy Miklós ágynak esett, s onnan többé fel sem kelt. Kállay Miklós következő levele részvétnyilvánítás volt, immáron gyászoló családjának címezve. ♦

A SZERZŐ DOKTORANDUSZ (ELTE).
HORTHY ISTVÁNNÉ DÉL-ANGLIÁBAN
LÉVŐ HAGYATÉKÁNAK LEVÉLTÁROSA